

Magyar lélek—magyar építészet

I.

Jó egynéhány éve már, hogy a Magyarország c. estilap egy a korszerű magyar építéstílusról indult anketén tőlem is kért nyilatkozatot. Akkori nyilatkozatom hadd szolgáljon mostani mondanivalóim alapjául. Nemcsak azért, mert a napilapok szenzációi kérészéletűek s valószínű, hogy szavaimra immár alig emlékezhetnek egyenkettlen, Azért is, hiszen ma sem igen mondhatnék egyebet alapvetésül, mífit amit akkor mondtam, tehát legokosabbnak vélem azt a gondolatsort fűzöm tovább ezúttali eszméváltásunkban.

1. A tömeglakások lakóinak alsóbbrendűségi érzése az emberi lélek legmélyebb rétegéből fakad. Ha tömegbe kényszerítik az embereket, falanszterben érzik magukat. Már pedig a XX. században, a „másik ember“ századában a« alsó néposztály számára is olyan körülményeket kell teremtenünk, amelyek között az egyik ember életérzése a másik emberhez képest egyen jogúságban nyugodhatik meg Ha ez hiányzik, nincs, de nem is lehet természetes önérzete, vidám, derűs világszemlélete. A tömeglakások lakói igyekeznek is állandóan megszabadulni fogyatékosági érzésüktől, sajnos, bár érhető, nem mindig megfelelő módon, mértékben és formák között.

2. Nemcsak a jogi szférában abszurdum a tömeglakás. Esztétikailag is az. Mert nem az emeleti lakás váltja ki az esztétikai hatást, hanem ellenkezőleg az esztétikum igényli

a napfényes, világos, szemnek is szebb magas-földszinti vagy elsőemeleti lakásokat.

3. Szociális szempontból is lehetetlen képződmény a tömegiakás. Passzív: a tömegekben olthatatlan a vágy az élni akarás iránt. Ahogy ez a vágy egyre fokozódik, eljő az idő, mikor már nem emberbarátság emel ezrivel olcsó, egészséges, tetszetős házakat az alsó oéposztálybeliek számára is, hanem maga ez a tízezrekben felébredt igény kezd el majd építkezni szomjas kedvvel és ellenállhatatlanul. (Látjuk ezt az építkező vágyat a lassankint megtollasodott falusi gazdánál. Nagy kőházat emelnek, a rangjuk meg a módjuk követeli tőlük ezt, maguk személyében talán életük végéig ott laknak hátul, a kis házban, változatlanul). Aktive: Elkövetkezhetik a szociális felelősségnek olyan magas foka, hogy az egyik ember nem képes többé napsugárban fürdő, izlésesé berendezett, tágas hajlékban lakni azt tudva, hogy sokan mások, sokkal többen, mint nem, pinceodúkbán, tömeglakásokban húzódnak meg. Az aktív és passzív társadalmi magatartás relációjaképpen rájön lassan az emberiség arra, amire az angol felsőosztály csak nemrégiben döbrent rá, hogy bizonyos népbetegségeket az alsórendbeli nyomortanyákon élő és lakó mosónő a fehér ruhával igen könnyen behurcolhatnak a felsőrend önmagukban véve egészséges palotáiba, vagyis a szociális reláció ezerféleképpen ugyanaz s a viszonyosság csak bizonyos határig küszöbölhető ki.

4. Az eddigi szempontok többé-kevésbé az építető álláspontjáról tekintették a problémát Technikai szempontból. a táj, az anyag és az emberek szükségletei is igen érdekes előfeltételeket diktálhatnak. Hátról haladva visszafelé: nem az anyag parancsol ugyan, de okos ember mégis anyagszerűen gondolkodik építetés és építés közt. Nem kívánja az üvegtől a vas tulajdonságait, a hajlékony nádtól sem igényli, hogy a lehetségesnél vagy a szokottnál nagyobb legyen az ellenálló képessége. Arra sem szabad rákényszerítenünk az anyagot, hogy hazudozzék: a vályog például

téglának szélhámoskodja magát, vagy egy épületrész oszlopnak, ha nem tart a valóságban semmit.

5. A táj is ad tanácsot, mondhatnám, parancsol is, ha jól odafigyelünk az útmutatásaira. Felesleges széles alföldi tereken égbemereszkedő, sokemeletes palotakolosszus. De épp olyan felesleges a gótikus építkezés meredek csúcsokkal döföldöző sziluettjeit rajzolni az égbe ott, ahol nem esik túlsok eső s nem szükséges, hogy a víztömeg gyorsan alá ömöljön a háztetőről.

6 Az emberi szükségletek is módosítják az építési technikát, Másképp építkezik a szepességi és másképp Ez alföldi ember. Másképp kell falut és másképp várost építeni fel. Koppenhágát például a dán vaj építtette. Az csinált belőle milliós metropolist, olyannak is a tenger partjára, A dán tanyáknak kellett ez az élénk, kulturális, iparúzó, kereskedő és hajózó életet folytató emporium, Nem úgy született hát, mint a mi Budapestünk, amely a mi tanyáinknak kissé vízfejű szellemi központja: ma is inkább a falvakból és a tanyákból, mint azoknak él.

7. Utoljára, de nem utolsósorban művészeti kérdések következnek. Itt Magyarországon magyaroknak épülnek az épületek. Ami a múltat illeti, igazi magyar építő hagyomány nincs, nem beszélhetünk tehát magyar stílusról sem. Nem lehet régi századokból, de még tegnapelőttről sem rámutatni egyetlenegy építményre sera, hogy: nézd, ez magyar, ha újat építesz, valami ilyen hadd sikeredhessen valahogy felőle.

8. Ellenben van valami a jelenben, ami bizonyos tekintetben magában foglalja a múltat is; az éppen most élő és valahogyan mégis csak lakó magyar ember, Az, ha nem is nyilvánítja, gyakorlatával, életstílusával elárulja mégis, mit akar, hogy szeretné, mikor hajlék kérdése forog éppen szőnyegen. Ha magyar parasztok csökönyösen egy bizonyos módon barkácsolják össze épületeiket, azt hiszem, ezzel már egy kicsit arra való nézvést is leadták szavazatukat,

milyenféle módon óhajtanák középületeiket is kisikeríteni, ha nem változatlanul döntenének a nadrágos emberek mai napig mindig róluk-nélkülük. De vannak mélyebbről érkező feleletek is, fel sem tett kérdésekre. Bajos beleépíteni az angol cottage rendszert kertvárosainkba, ha komolyan vesszük például azt a módot, ahogy vonataink harmadosztályú kocsijaiban népünk utazni szeret és szokott. Az idegent öt percen belül felveszik ad hoc kupé közösségükbe (ha megérdemli). Megkínálják, szíves szóval tartják, együttlétük hosszabb-rövidebb idejére családtagnak tekintik. De mégsem olyan ez a nagy nyíltság és kitárulkozás, mint a délolasz országi városok utcán élő népéé. Az ázsiai sztyep jurtainak jogi és társadalmi formája ez. Vagy vegyünk egy másik példát. A magyar falusi kurthanemes építkezése lehet primitív, de van egy megszívlelendő nagy érdekessége. Magának, cselédeknek egyformát szán, „félkemencére szegődni“ csak uradalmakban *divat*.

9. A jövőre vonatkozólag nemcsak sincs magyar építőstílus, de nem is lehet. Építkezni költséges dolog, drágább, mint furulyázni, vagy versei írni. Költészet és zene előkészítették az öncélú Magyarországot. A képzőművészek már csak a valóban fel is szabadult, ténylegesen öncélú Magyarországon válhatnak magyarrá. Ma még olyasformán kísérleteznek a magyar építészeti stílus kialakítása körül, egy-két felületesen odatett ciráda, majolika dísz, tulipánmotívum, sátorimitáló mennyezet alkalmazásával, mint ahogy a kiegyezés után az 1868. XXXVIII. t. c ben megpróbálták az alapjában véve idegennek hagyott Thun-féle iskolarendszert magyarrá átpingálása.

10. Épen ezért nem lehet egyetlen, vagy akárhány, de mégis csak szörványosan előforduló és így egzotikumként ható épületben hajlékot teremteni új Magyarországnak. Az a radikális fantáziájú építésztársunk, aki egyik kijelentése szerint legszívesebben lerombolna hazánkban minden eddig épült objektumot, lényegében nem, legfeljebb csak forma

szerint és kifejezéseiben mondott vadat. Képzletben először csakugyan egész Magyarországot kell magyarul (tehát sok helyen: még egyszer) felépítenünk. Abban kell azután városokat emelnünk, a városokban utcásokat és csak végezetre következhetnek az egyes épületek stílus problémái,

II.

HE az elfövendő magyar építészet idáig megfigyelt társaspszichológiai előfeltételeiben bizonyos rendet teremtünk, azcintial kiviláglik, hogy nagyjában háromfélék. Az építtető álláspontjából származóak jogi, az építészt jellemzők művészeti, az építést megelőzők technikai természetűek. Ez természetes is. Hiszen minden építkezés sorsa kétféle ember között egyvalamiféle módon dől el. Az építtető jogi szférában mozog, az építész művészibe!?, ők ketten moztatják a közbül szorult elemeket, azok viszont egyig technikai jellegűek. Nem azt akarom ezzel hangsúlyozni, mintha az építtetőben Dem élhetnének művészi igények, vagy az építésben nem hathatna egész sereg jogi velleitás. De az bizonyos, hogy az építtető esztétikai vágyai közepette is, is ultima analyst, hajlékot akar, magának, eszményeinek, eszméinek, Istenének, micdegy, milyet, de mindig: hajlékot. Az építész meg, hogy Nitsche szavaival éljek, a művét akarja. Mennél inkább a maguk részét akarják ők ketten, tehát mennél nagyobb a feszültség a jogi és művészeti pólusokon, anoái tisztábban, annál potensebbül, annál sikerültebben teremti meg magát a hajlékot a technika. Ez annyira így igaz, hogy p. o. az építtető pénze nagyon sok szor emeltet igazi hajlék helyett kőből épült közhelyeket; az építész jogi túltengése, vulgo: anyagiassága is éppen olyan gyakran vetél el a technikai kivitelben giccsé. Majd később, mikor a magyar építészet társaslogikai és filozófiai előfeltételeiről esik szó, még nyilvánvalóbbá válik ez, de már most szögezzük le: nem lehet az építészet magyar, csak akkor, ha társaspszichológiai előfeltétele ilyen abszolút

reláció. Két emberi attitűdnek, építtetőnek és építésznek egymásra vonatkozásai a technikában, A magyar építészetben nem képzelhető el terror sem az egyik, sem a másik sarkon. A hajlék egyszerűen nem sikerül, akár az építtető érvényesíti kizárólag a maga jogi, akár az építész a maga eilest mondást nem ismerő művészi tzeponjtját,

III.

1, A magyar *építtető* magatartása *jogi* természetű, mondanom sem szükséges talán, hogy sajátos jogi magatartása formájában is magyar, Minden nemzetbeli egyik ember jogi magatartása a másik emberhez képest *függetlenségre*, autonómiára tör. A különbség csak az, hogy ennek az autonómiára törésnek nem minden nemzet közlelkében egyforma az indokolása. A magyar ember akkor látja biztosítottnak a maga autonómiáját, ha a másik emberét már biztosította Magyar észjárás szerint tehát sohasem magamnak építék hajlékot, hanem mindig nekünk. A magyar lélettérben mindig és mindenütt mi vagyunk, nem én vagyok, vagy te vagy, *s az lélettér* sem az enyém, nem is a tied, hanem a mienk, Ez nem kommunizmus, hanem annak homlokegyenest ellenkezője. Nem közös birtokról van szó, amely megfosztana mindakettőnket tulajdonjogunktól, hanem mindkettőnk egyformán szuverén és egymástól független abszolút birtokjogáról, A magyar lélettér-problémának ez a népszerű megfogalmazása: sok jó ember megfér kevés helyen. Megoldása pedig csak a magyar filozófia tér-a-priori-jában lehetséges, a határtalanban, azaz a határtalanul nagyban és a határtalanul kicsinyben, A tömegek e szerint a szemlélet szerint lehetetlenség, hiszen mindenki a magáéban lakik ott, ahol a mienk nem azt jelenti, hogy „közös“.

A szociális problémát a magyar térben az autonómia nak olyatén átérzése oldja meg, hogy az építtető parancsa szerint minden hajlékot úgy építsenek meg az építészek, mintha maguk lagnának aztán később benne.

Az építető felőli esztétikai szempont szerint egy így épült hajlék bajosan lehet pincelakás, megvan tehát a garancia arra is, hogy szépre sikeredik. „Megfoghatatlan“» hogy sikerülhet ez a valóságban is: de a magyar tér-*a priori*-ban megvalósítható mégis.

Ha nincs sem pince, sem tömeglakás, nagyon sok ember számára megszámlálhatatlanul sok kubatúra szükséges, s ez csak úgy képzelhető el, hogy egy-egy ember férőhelye a határtalanul kicsiben, minden magyar férőhelye pedig a határtalanul nagyban foglaltatik.

A magyar építészet technikájának az építető igénye tehát hármassal imperatívuszt feszít neki. Elv-ként az egyik és másik ember egyenjogúságát, Szabály-ként a szépség követelést (mindenkinek a magad hajlékát építsd), konstitúció-ként a határtalanul kis és határtalanul nagy tér beépítését. Nem állapít meg apró paragrafusokakat a részletekre vonatkozólag. De könnyű belátni, mennyire más lesz az a hajlék, amelyet a fenti három követelmény logikája kényszerít beleépülő! a térbe, mint lenne egy másik, vagy harmadik, melyeket más követelmények emeiletsének

2, A magyar *építőművész* a dolog természetete szerint nem az autonómia jegyében épít. Mint minden művész, a maga álmait akarja adni, azt a hajlékot, mely a lelkében él, voltaképpen tehát önönmagát. „Szeretném magam megmutatni, hogy látva lássanak“, benne ellenállhatatlan parancsként élnek és hatnak Adynak eme sorai. Minden vágya az, hogy ez a törekvése sikerüljön. Az építetővel alapjában véve édeskeveset törődik, illetve keveset törődnek, ha volna más lehetősége, meggyőződni arról, hogy sikerült-e hát a valóságban is, amire tört, önmagának megmutalása és odaadása. Sajnos, ezt csak abban az esetben élheti meg, ha a másik ember, az építető valamelyes szolidaritását árulja el, ez meg viszont csak akkor, ha az illető vállalja az, építőművész álmát, azaz a magáénak ismeri el. Magyar észjárás szerint mindez csak akkor történhetik meg, ha a

művész művének alkotása közben *őszinte* volt. Csak ha őszintén adta önmagát, adhatta „az“ embert és csak „az“ emberben ismerhetett önmagára a másik ember, Az őszinteség követelménye is indokolásában magyar, nem pedig önmagában. Nem-magyar indokolás szerint nem adhatom önmagamot őszinteség fejében, hiszen engem a másik ember nem ismer, bennem írhát magára sem ismerhet. De nem adhatom a másik embert sem, hiszen őt *nie* én nem ismerem« Csak „az“ embert adhatom, az ember?, minden ember eszményét, mert csak abban ismerhet a másik ember önmagára, Magyar észjárás szerint, Arany János megfogalmazásában, „midőn szeximeit a leánynak esdék, nem oly szagú volt, mint a nyomdafesték“, vagyis az eszmény nem formális elem, nem a művészet eleme tehát. Ellenben ennél őszintébben mutattam meg magamat, annál valószínűbben lehámlott rólam minden esetleges, egyéni vonás, annál inkább istenteremtette Én-em vált nyilvánvalóvá, az az Én-em tehát, amely a másik istenteremtette emberrel egyesgyedül lehet azonos. Csak ebben az Értelmben döbönhet a másik ember önmagára.

A magyar őszinte művész egyben engedelmes és aláztos is. Nem akar mindenáron műalkotást létre hozni, egyszerűen csak hajléiot akar építeni az építető számára. Hogy valami több jön létre majd, mint hajlék, nem szán dekáinak, hanem művész-voltának lesz a következménye. 'Mint ilyen, nem egyszerűen „én“, hanem jelképesen is „Én“ *ieiiteiten és kontinuitásban, egyetemes érvényű* „Én“. Azokkal a hajlékokkal, melyeket ilyen építész épít, a tér *minden* pontján és az idő *minden* percében szolidáris az építető, *hiszen* ő is ember, s ez egyetemes érvény rája is érvényes, A jelképes hajlékban *mindenütt* és *minduntalan* ráismer a maga hajlékára. Így aztán meg is valósulhat a magyar álm: ország épül először, benne városok, a városokban házsorok és végül az egyes házak. Nem úgy, hogy minden egyes eddig épült hajlékot lerontottam, nem is úgy, hogy

uniformizálom az épületeket, még csak nem is úgy, hogy minden ház az én egységes tervem szerint készül el az országban. Az őszinteség *jelképrendszere egységes* és a millióféle és sokezerfajta hajléknak ez az egységes szimbólumrendszer biztosítja és határozza meg a *síllását*. Magyar lesz ez a stílus megint csak egyetlenegy okból, azért, mert a művészet őszinteségének ilyenén indoklása magyar.

Magyar észjárás szerint ugyanis az olyan művészet, mely az őszinteség indoklásában az eszményt próbálja megvalósítani, nem a *forma* jegyében teremt, hanem az erosiébao s miután a művészből nem tűri önmagának őszinte odaadását, egész munkáját *manértá*, vagy *rutinná* aljasítja. Az építető viszont a művet csak akkor vállalhatja, ha maga személyében is kimozdul eredeti vonatkozásából s a hajlékban jobbik esetben azt appercipálja, ami *divat*, rosszabbik esetben, ami *sablon*.

3. Pedig *technikailag* az építető és építőművész kettségének a feszültségéből a hajlék *illúziójának* kell megteremtődnie. A hajlékot az építetők *közvéleménye igény H* és az építőművészek őszintesége folytán egységessé vált szimbólumrendszer, vagyis a művészi *forma ajándékozta*, legalább is az építőművész lelke felől nézve, mondjuk talán így: lelkéből lelkedzve. Az építető a maga jogi álláspontja felől úgy is azért fordult hozzá, mert ösztönösen érezte, hogy a hajlék építéséhez legfőképpen szív kell s a művész a szív embere. A szívé« amelyben a társas-érzelmekek, a formák lakoznak. (Különben egy dolgozó paller is megtenné.) A művészből a *közvélemény* és a *formák* feszültsége bizonyos *konvenciót* eredményezett, az építetőben a művésszel vonatkozásban a *társ* és *társas-érzelmekek* feszültsége az *otthon* igényét ébresztették. Nem azt az otthon értjük persze ezen a fogalmon, melyet talán egyenesen és könnyen be is helyettesíthetnénk a hajlék fogalmába, hiszen az is meglehet, hogy az épen szóbanforgó hajlék középület, vagy templom. Hanem igenis azt

értjük rajra, hogy az építető társaul fogadván az építőművészt, és feltételezván szívében ugyanazokat a társérzelmeket, melyek népének a formavilágát adják, (népének, melynek ő is, a művész is egyformán tagja,) a kettejük lelkében keletkező feszültség erejénél fogva olyan jó! érzi majd magát a felépült hajlékban, mint otthon. Mint otthon hangsúlyozom, ahol az egyik ember a másik emberhez képest jogi szférában egyedül vosatkozhatik technikailag, azaz magátólértődőn, (Otthon nem szükséges az autonómiát két ember közt minduntalan újraszabályozni.)

Egy eljövendő magyar építészeiben tehát a technikai feszültség sarkítása így áll majd elő: az építető jogi igényének, az otthonnak az építőművész alázatos engedénye (érzelmi-jogi közvélemény és érzelmi művészi forma feszültségéből eredőn) a konvenció feszül, Ebből fakad mindkét fél számára a hajlék illúziója.

A magyar építészetnek éppen ez a technikája a legmegejőbb és a legcsudálatosabb. Mintha még mindig a régi nomád sáornak a nyelvén hirdetné a magyar hajlék örök törvényét, az ideigvalóságot, a nem maradandó várost, úgy indokolja az illúziót megint csak magyarul. Az építető *autonómiája* és az építőművész *őszinteségéből* a *barátság* jegyében valósul meg a technikai társasvonatkozás. A hajlék, mely magyarul építetett, ideiglenes jellegű. Nem *gazda* s bennelakó, aki megfizetvén érte a művésznek, örökidőkre mint magáéban érezheti magát, hanem jövevény. Történetesen éppen bennetartózkodó *vendégbarái*, a jurta vendég látásának törvényei alapján. Igaz, hogy nagyon köisoíyan megfogalmazott paragrafus alapján: tekintsd hajlékomat hajlékodnak. *Szerződés* ez, sajátosan magyar módra kötött szerződés, tehát megint csak technika: az igénylő ajándékba kapta azt, amit igényelt. Nem tudom, sikerülte érzékeltetnem, milyen szolidak és milyen biztosan tartók a magyar hajlék pillérei ebben a megfogalmazásukban, Az építető *jogelvének* (egyenjogúság) és az építőművész *jelképének*

(országépítés) feszültségéből technikailag építőerő kit, A *jogszabályból és stílusból* (magadnak építésd, magamnak építem) valóban is építő *funkció*. Végül a határtalanul nagy és határtalanul kis teret beépítettő *konstrukciónak* s az idő minden percében s a tér minden pontján felépülő műnek a feszültségéből kézzelfogható *konstrukció* az illúziót tökéletessé teszi. Tagadni sem lehetne többé, hogy „hajléka“ született „az“ embernek. Mennél tökéletesebb az *illúzió*, annál tökéletebben *realitás* a magyar hajlék.

Aki még mindig nem látná elég tisztán, milyen masszív ez a mulandó voltában olyan lengének látszó illúzió, próbálja visszafelé elgondolni mindazt, amiről eddig a technikai kivitelről szó esett. A *művész* ajándékba adta, mint vendég barátjának a hajlékot. (Aki ezt nem érti, természet-szerűleg abban sem lát semmiféle magyar észjárást, és hajlandó az egészei pusztá handabandázásnak, vagy összeférhetetlenségnek tartani: miért veszett eddig még minden kiadójával össze Szabó Dezső.) De ha a művész így viszonylik művéhez, akkor a hajlék voltaképpen az övé, tehát ő nemcsak építő, hanem *építtető is*. Magának pedig az ember szolidabban épít, mint másnak, valljuk be, hisz emberek vagyunk. A másik fél, az *építtető*, élvén a felszólítás érvényével, a hajlékot valóban a magáénak tekinti, még pedig már az első kapavágás, vagy a legelső ceruzavonítás óta és mindvégig. Keleten a vendég igen nagy úr, ízlése törvény. Tehát az építtető, mindenható ízlése erején és jogán, *építő is*. Ha még mindezekhez a konvenció, otthon, társ, nép, közvélemény és forma is eleven tényezők, könnyű belátnunk, hogy az így épült hajlék masszivitása és magyar volta sokszorosan meghatározott,

IV.

A magyar társaslélek (mely csupádon-csupa dialektikus feszültség sok sarokpár között), a magyar észjárás (tehát a magyar társaslogikumok rendszere) és a magyar filozófia

(a határtalan térből, időtlen időből és viszonyukból, a megfoghatatlanból folyó konzekvenciát) ébredőben vannak. Megnyilvánulásaik könnyebb közegekben már érezhetőek is. Irodalomra, zenére gondolk. A képzőművészetek közege nehezebb, nem azért, mert költségesebb, hanem mert illanóbb a magyar anyaguk s így ír ulti hagyományuk alig maradt. De azért nem kétséges, hogy a magyar építészet is valószínűleg bátorodik belátható időn belül,

Hogy milyen lesz? Nem tudom. Nem találgatom. Nem feladatom az ilyen találgatás. Reám a magyar tudományos munkaközösségben — úgy vélem — az előfeltételek kutatása van és marad bízva egy darabig még.

De mintha elárulnának valamit a már felkutatott előfeltételek is magából a lényegből, mondhatná valaki. Azt hiszem, ez a vélekedés is csak illúzió, mint minden technika. Ismétlem tehát; semmit előre meg nem sejtethünk, legalább is nem mondhatjuk sejtelminkre azt, hogy azok valóban is tudományos hipotézisek érvényével bírnak. Az azonban valószínű, hogy a magyar lélek, a magyar észjárás és a magyar filozófia a magyar építészet technikájában is felismerhetőek lesznek majd, akármilyenek valósul meg ez a magyar építészet, ha már egyszer igazán magyarnak születik. Miután ez valószínű, valószínű EZ is, hogy az építészet ősi magyar és még ősből ázsiai módjai a dolog természete szerint erősebben funkcionálnak, konstrukcióban is észrevehetőbben megmutatkoznak majd, mint az ember a XX. században, itt Középeurópában eleven fantáziával álmodni, vagy vizionárius erővel elképzelni is merésznél. Meglehet például, hogy a „sok jó ember megfér kevés helyen“ elve utólag igazolni fogja Lechner Ödön belső térképzésének a zsúfoltságát. Meglehet, hogy néhány monumentális templom helyett számtalan sok kisebbméretű kultikus hely épül egy-egy városban, Az is lehetséges, hogy nem is lesznek a magyar módra épült alföldi nagyvárosokban emeletes házak. Talán zárt utcatorok sem lesznek bennök, hanem sűrűn

összeépült tanyarendszerhez fog inkább hasonlítani maga a főváros is. Esetleg egész egyetemi fakultások, vagy legalább is katedrák pusztára, vagy erdőségekbe helyeződnek, mégpedig egyéb feltehető logikák mellett építészeti logikából is. Az sem kizárt dolog, hogy a mennyországot jelképező kupola divatba jön megint, vagy hogy köralakúaknak épülnek a házak, akárcsak a nemrég letűnt szélmalomok hajdanában. Nagyban-kicsinyben monumentális kúpok váltakoznak miniatűr kockákkal talán, à la boglyakemence padkával, vagy pecsenyesütővel az oldalán, a mai magyar paraszt pítarokban. Esetleg az új betonépítkezés hatalmas síkfelületei új magyar ornamentikára ihletik a közeljövő magyar építőművészeit, ugyan ki láthat a jövőbe,

Az a legvalószínűbb, hogy az európai tartalom nem változik már meg túlságosan a lelkünkben s ezzel a tartalommal felocsúdott formáinknak kompromisszumra kell lépnie, szakasztott úgy, mint ez az irodalom és zene esetén is történt. Kitágulnak az ősi magyar formák s ezáltal európai értelemben; s magas művészetre válnak képesekké.

Igaz, hogy ez nem képzelhető el pusztán magyar ébredés formájában. Európai újjászületésre is szükségünk volna hozzá. Új szintézisbe egyesülhetnének így az európai és ázsiai filozófia priorjai. A felmért tér és a határtalan a komolyan vett végtelenben, a kiporciózott és az időtlen idő a tudományosan is elismert örökkévalóban, az októrvény és a megfoghatatlan az értelem számára is létező csodában.

Ha ez a szintézis elmarad, vagy késik, a magyar ébredés nem marad el vele, sőt még késedelmet se fog szenvedni miatta. De akkor féltő, hogy egyoldalúan ázsiai irányba fejlődik. Mi ezt nem akarjuk, őszintén szóivá, nem is szeretnők, még őszintébben szólva, borsódzik a hátunk tőle. Magyarok lenni azonban szeretnénk és akarunk, irodalomban, művészetben, társadalomban, minden társas lelki vonat

kozásunkban egyaránt. Vagy így, vagy úgy, de minden áron és mennél hamarabb. Nem kis mértékben Európán áll, úgy-e, ahogy magunk is jobban szeretnők, vagy úgy, ahogy az adott körülmények között éppen lehet.

Karácsony Sándor.